

<https://helda.helsinki.fi>

Käsin kirjoitettu miekkailuopas Kansalliskirjaston kokoelmissa

Ijäs, Antti

2018-05

Ijäs , A 2018 , ' Käsin kirjoitettu miekkailuopas Kansalliskirjaston kokoelmissa ' , Bibliophilos ,
Vuosikerta. 77 , Nro 2 , Sivut 24-31 .

<http://hdl.handle.net/10138/314653>

unspecified
publishedVersion

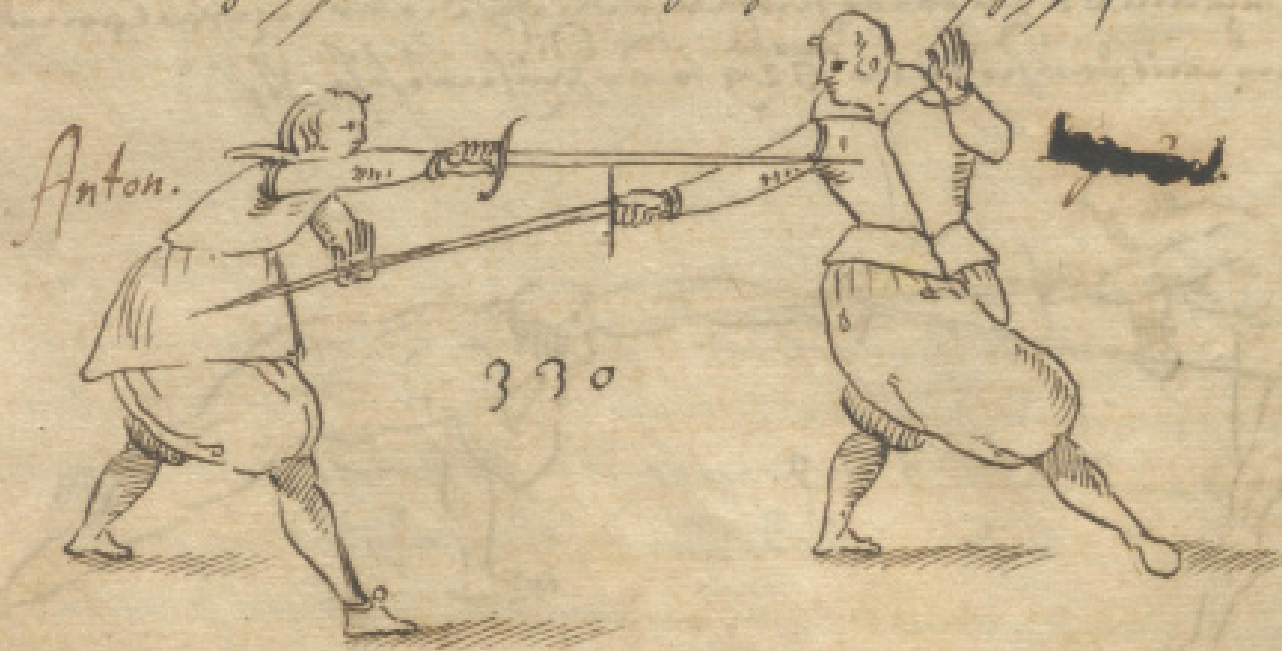
Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Quis mihi dulcor de et
 La ex abar, ipi dum di aijer salb, mndar puior R: dui
 Canioz, ruz puior di 4ta aijer pif voltiun aual et
 Do xarior ipi puior R: mndar aijer puior aual et
 puior mndar aijer puior R: mndar aijer puior aual et
 mit der eta contra tempo puior puior mit ipi mndar puior
 Olor mndar puior aijer puior mndar aijer puior aual et
 mit der puior 330 mndar puior et puior

Käsin kirjoitettu miekkailuopas Kansalliskirjaston kokoelmassa

Teksti ANTTI IJÄS Kuvat KANSALLISKIRJASTO

”Anton” väistää vasemmalla kädellä. (Kuva: Kansalliskirjasto.)

KANSALLISKIRJASTON ERIKOISKOKOELMISTA löytyy yhteensä neljä ennen 1800-lukua ilmestynyttä miekkailuopasta, joista kolme on painettuja kirjoja, yksi käsin kirjoitettu (signum E.ö.V.36). Käsittelen tässä artikkelissa viimeksi mainittua, runsaasti kuvitettua saksankielistä teosta, joka on päivätty vuoteen 1619 ja käsittelee laajasti italialaisperäistä rapiiritekniikkaa. Aloitan historiallisella katsauksella valottaakseni tämän ainutlaatuisen teoksen sijoittumista miekkailukirjallisuushistorialliseen kontekstiinsa.

Miekkailuoppaiden varhaishistoriaa

Saksankieliseltä alueelta tunnetaan lukuisia miekkailu- ja painioppaita (Fecht- und Ringbücher) 1300-luvun alusta alkaen: osa teoksista koostuu pelkästä tekstistä, osa kuvista ja tekstistä, ja osa pelkistä tai niukasti tekstitetyistä kuvista. Kirjapainon yleistyessä kamppailuoppaat siirtyivät nopeasti uuteen formaattiin. Varhaisin tunnettu painettu painikirja on Hans Wurmin vuoden 1500 tienoilla painama laattakirja; Andre Paurnefindtin miekkailukirja *Ergründung Ritterlicher Kunst der Fechterey* ilmestyi Wienissä vuonna 1516 sekä ranskankielisenä käännöksenä 1538; Christian Egenolffin ja hänen perillistensä painotalosta ilmestyi vuosien 1530 ja 1558 välillä peräti neljä painosta Paurnefindtin kirjaan sekä eräisiin käsikirjoituslähteisiin pohjautuvasta kokoomateoksesta. Italiankielisellä alueella Bolognassa ilmestyi 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla Antonio Manciolinin oleellisilta osin kuvittamaton *Opera Nova* (Bologna 1531) ja Achille Marozzon kuvitettu ja edellistä laajempi *Opera Nova* (Bologna 1536), joka nautti suurta suosiota. Bo-

lognalaista koulukuntaa edustivat myös Angelo Viggiani, jonka Lo Schermo ilmestyi postuumisti vasta 1575, sekä Giovanni dall'Agocchie, jonka *Dell'Arte di Scrimia* ilmestyi 1572, molemmat Venetsiassa.

Uuden julkaisuformaatin lisäksi 1500-luvun aikana tapahtui toinenkin muutos eurooppalaisissa miekkailupiireissä, kun italialaistyylinen pistopainotteinen miekkailu levisi Ranskaan, Saksaan ja Englantiin. Joachim Meyerin Strasbourgissa 1570 ilmestynyt *Gründtliche Beschreibung* käsittelee ensisijaisesti paitsi saksalaisia ”kansallisaseita” – kahden käden miekkaa ja tussakkaa eli harjoitussapelia – myös rapiiria, kapeaa yhden käden miekkaa, joka sopii erityisesti pistämiseen. Pistäminen ei sinänsä ollut uusi asia, sillä vanhemmat, 1300- ja 1400-luvun käsin kirjoitetut saksalaiset lähteet käsittelevät myös pistoja; Meyer viittaa tähän käytäntöön entisaikojen vaarallisenä tapana miekkailla. Giacomo di Grassin Venetsiassa vuonna 1570 ilmestynyt *Ragione di adoprare sicuramente l'Arme* ilmestyi englanninkielisenä käännöksenä *Giacomo di Grassi, His True Arte of Defence* Lontoossa vuonna 1594, ja Englantiin muuttanut italialainen opettaja Vincentio Saviolo julkaisi vuonna 1595 niin ikään Lontoossa teoksensa *Vincentio Saviolo, His Practise*, joka käsittelee rapiirin ja tikarin käyttöä. Ulkomaalaisien miekkailutapojen saapuminen Englantiin ei aiheuttanut pelkkää ihastusta: George Silver muistelee kaiholla 1599 ilmestyneessä teoksessaan entisiä aikoja, jolloin miekkailtiin pistojen sijaan lyönneillä iskemättä vyön alle, ja William Camden sälyttää kuningatar Elisabethin ajan historiikissaan vastuun uuden, ”epämiehekkään” miekkailutavan maahantuonnista espanjalaisten puolelle loikanneelle Rowland Yorkille.

1600-luvun alku

Nykyaikaisen miekkailun historiasta puhuttaessa on tapana mainita erityisesti Camillo Agrippa, joka teoksessaan *Trattato Di Scientia d'Arme* (Rooma 1553) käytti bolognalaisten (ja saksalaisten) miekkailukirjailijoiden lukuisten ja värikäästi nimettyjen varoasentojen sijaan neljää numeroitua asentoa, sekä aivan erityisesti Salvator Fabris, Nicoletto Giganti ja Ridolfo Capoferro, joista viimeksi mainittu on saanut teoksellaan *Gran Simulacro dell'Arte e dell'Uso della Scherma* (Siena 1610) kunnian tulla tunnustetuksi ensimmäisenä syöksyn kuvaajana. Miekkailuopettaja ja -historioitsija William Gauglerin näkemyksen mukaan kaikki nykymiekkailun liikkeet mainitaan Fabrisin, Gigantin ja Capoferon teoksissa, eikä varsinaista kehitystä ole tapahtunut sittemmin muuten kuin pedagogiikan osalta.

Pohjoismaiden kannalta mielenkiintoisena voidaan pitää erityisesti Salvator Fabrisia. Suomen Miekkailu- ja 5-otteluliiton julkaisemassa teoksessa *Miekkailu Suomessa: En garde! Prêts? Allez!* (2013) hänestä kerrotaan seuraavaa (s. 15):

Salvator Fabris vaikutti merkittävimmin uuden miekkailusuunnan tulemiseen Pohjoismaihin, kun hänet kutsuttiin Tanskan kuninkaan Kristian IV:n palvelukseen miekkailunopettajaksi 1600-luvun alussa. Kuningas kustansi hänen vuonna 1606 ilmestyneen tutkielmansa miekkailusta rapierilla, Lo Schermo, overo Scienza D'Arme (Miekkailusta, tai taistelutaidon tieteestä), josta tuli menekkiteos sadaksi vuodeksi kaikkialla Euroopassa.

Huomioiden Fabrisin teoksen laaja levikki ja hänen oleskelunsa Pohjoismaissa ei ole mitenkään yllättävää, että hänen teoksensa löytyy Kansalliskirjaston kokoelmista. Kyseessä ei kuitenkaan ole Kööpenhaminassa ilmestynyt italiankielinen ensimmäinen painos, vaan vuonna 1713 ilmestynyt toinen painos vuonna 1677 Leipzigissä ilmestyneestä Johann Joachim Hynitschin saksankielisestä käännöksestä *Italiänsche Fecht Kunst*, jossa italiankielisen alkuteksti annetaan kätevästi rinnakkaispalstalla. Hynitsch tosin jätti säästösyistä käännöksestään

kokonaan pois Fabrisin rapiiria ja tikaria sekä rapiiria ja viittaa koskevat osat, joita hän piti aihepiirinsä puolesta muutenkin vanhentuneina.

Fabrisin teos oli käännetty kokonaisuudessaan saksaksi jo ennen Hynitschin käännöstä, mutta Isack Elzevierin Leydenissa vuonna 1619 julkaissama anonyymi käännös ei laadultaan vastannut alan harrastajien odotuksia. Elzevierin laitoksen puukaiverruksista puuttuvat osumia merkitsevät verenriskeet, mikä tekee teoksesta vähemmän väkivaltaisen näköisen mutta samalla kuvien tulkinnasta vaikeampaa. Kuvista puuttuu myös ruudutettu lattia, mikä latistaa kolmiulotteista vaikutelmaa.

Fabrisin, Capoferon ja Gigantin vaikutus miekkailukirjallisuudessa näkyy kuitenkin jo varhain muutenkin kuin heidän teostensa erikielisinä käännöksinä. Joachim Hynitsch moittii Fabris-käännöksensä esipuheessa paitsi Isack Elzevieriä, myös Hans Wilhelm Schöfferiä ja Sebastian Heußleria, joiden teosten hän toteaa olevan vain läjiä oppitunteja väärässä järjestyksessä. Heußler julkaisi Nürnbergissä vuosina 1616 ja 1617 pelkkää rapiiria sekä rapiiria ja tikaria käsittelevät kirjat, molemmat nimellä *Neu Kunstlich Fechtbuch*. Teosten nimiösiivuilla Heußler mainitsee lähteikseen Salvator Fabrisin, Capoferon sekä ” muita italialaisia ja ranskalaisia miekkailumestareita”. Hans Wilhelm Schöffel puolestaan julkaisi Marburgissa vuonna 1620 sisällöltään Heußlerin tuotantoa vastaavan teoksen *Grundliche und eigentliche Beschreibung der freyen Adelichen und Ritterlichen Fechtkunst im einfachen Rappir und im Rappir und Dolch, nach Italianischer Manir und Art* (perusteellinen ja varsinainen kuvaus vapaasta, jalosta ja ritarillisesta miekkailutaidosta pelkällä rapiirilla sekä rapiirilla ja tikarilla Italialaiseen tapaan). Schöffeliltä tunnetaan myös kuvittamaton käsikirjoitus, joka kuuluu Kasselin yliopiston kirjaston kokoelmiin.

Käsikirjoitus E.ö.V.36

Edellä kuvattuun kirjalliseen ympäristöön liitty

S.

myös Kansalliskirjaston kokoelmien ainoa käsin kirjoitettu miekkailukirja, H MS E.ö.V.36, joka on otsikoitu *Eigentliche Beschreibung des Fechtens ihm einfachen Rappir* ('varsinainen kuvaus miekkailusta pelkällä rapiirilla'). Otsikko tuo mieleen edellä mainitun Hans Wilhelm Schöffelin teoksen. Kirjan olemassaolo omalta osaltaan todistaa siitä, että käsin kirjoitetun kirjan kulttuuri ei suinkaan päättynyt kirjapainon keksimiseen.

Koodeksi sisältää 616 paperilehteä (19,5 cm *

Teksti on numeroitu marginaalissa toiselta lehdelta alkaen numeroilla 1–736, kuvat numeroilla 1–418. Toiselta lehdelta alkaen ulompaan ylakulmaan on myös lisätty musteella sivunumerot ensimmäiselle sadalle sivulle (joista viimeinen on tosin numeroitu ”10”), mutta kokonaisvaltaisen sivu- ja lehtinumeroinnin puutteesta johtuen viitataan teoksen sisältöön yksinomaan tekstikappaleiden ja kuvien numeroilla.

BIBLIOPHILOS 2/2018

Sidonta vasemmalla kädellä ja lyönti sääreen. (Kuva: Kansalliskirjasto.)

tulevat heti kappaleen 196 jälkeen, 227 ja 228 (sekä kuvat 132 ja 133) seuraavat kappaletta 223, ja kappaleet 197–199 tulevat kappaleen 226 jälkeen. Tekstikappaleet 703–713 ja kuvan 410 sisältävät sivut puuttuvat kokonaan. Tekstikappaleiden numeroinnissa hypätään yli numerot 248, 507, 637, 663 ja 674. Tekstikappaletta 506 seuraavan kuvan 277 jälkeisestä kuvasta puuttuu numero, ja seuraavan kuvan numero on 280. Myös kuvasta 364 puuttuu numero. Numero 213 esiintyy kahdessa peräkkäisessä kuvassa, ja kuva 349 on numeroitu 346.

Teoksen alkupäästä löytyy lukuisia NB-merkintöjä (nota bene eli 'huom.'), jotka saattavat olla saman henkilön tekemiä kuin sivunumerot-

kin. Kuvaan 330 on hahmojen viereen kirjoitettu nimet: vasemmanpuoleisen, vasemmalla kädellä väistävän hahmon vieressä lukee "Anton", mutta oikeanpuoleisen hahmon nimi on sutattu yli.

Ensimmäinen sivu sisältää teoksen otsikon sekä lyhyen selostuksen pistoista, varoasentoista ja terän osista:

Der Häubt Stoß undt der Häubt Leger seindt Vier Alßnemblichen prima 2da 3tia, undt 4ta, Die klinge wirdt auch in Vier theill getheillet, alßnemblich ihn prima 2da, 3tia, undt quartam, wie ihn dieser beyzumahltten Klingen sihest

'Pääpistoja ja päävaroasentoja on neljä, nimitäin prima, secunda, tertia ja quarta; terä jakautuu myös neljään osaan, jotka ovat prima, secunda,

tertia ja quarta, kuten tähän viereen piirretystä terästä näet.’ Vanhimmassa miekkailukirjallisuudessa varoasennot ovat oikeastaan eri lyöntien tai pistojen lähtöasemia, ja tässäkin luetellut neljä varoasentoa määrittävät siis samalla neljä eri pistoa, kuten ylempi lainauskin antaa ymmärtää. Ensimmäisessä varoasennossa oikea nyrkki on hieman olkapään yläpuolella ja käännettynä sisäänpäin niin, että peukalo on alhaalla. Toisessa varoasennossa nyrkki on olkapään korkeudella peukalo sisäänpäin eli vasemmalle. Kolmannessa varoasennossa nyrkki on alempana ja keskemmällä, peukalo ylöspäin. Neljännessä nyrkki on hieman vasemmalla, peukalo oikealla. Kun miekka vedetään ulos huotrastaan ja sen kärki käännetään vastustajaa kohti kahvaa liikuttamatta, ollaan ensimmäisessä varoasennossa, josta nyrkkiä myötäpäivään kääntämällä ja kahvaa kaaressa myötäpäivään liikuttamalla päädytään järjestyksessä muihin varoasentoihin eli ylhäältä oikealle, alas ja vasemmalle. Vaikka näissä Camillo Agrippan ensimmäisenä mainitsemissa asennoissa ei ole kyse samoista linjoista kuin nykyaikaisessa pistomiekkailussa, vastaavat ne kuitenkin nyrkin asennon osalta karkeasti ottaen priimiä, sekondia, terssiä ja kvarttia. Terän jakaminen italialaiseen tapaan neljään osaan tavataan puolestaan ensimmäistä kertaa Giacomo di Grassilla.

Käsikirjoituksessa ei käsitellä varoasentoja tai muita perusasioita sen kummemmin, vaan toisella lehdellä mennään suoraan asiaan. Ensimmäisen kahden kappaleen otsikko on kuvaavasti *Erste Lection* (‘ensimmäinen oppitunti’), ja niissä käsitellään vastahyökkäystä kiertopistoa vastaan:

Liget einer mit langer Klingen Vor dir, So Stringire im seine Klinge ihnerhalb, wie du ihn dieser nachfolgenden figur mit der Ziffer 1 verzeichnet, am bildt zur Lincken seiten sihest.

So baldt Er vnter deiner Klingen durch Cauren wirdt, so habe wol In Achtung Auf dz tempo, in dehme Er durchgeheth, du mit der 3tia Ausser halbe, uber der halben Stercke seiner Klingen hinein stösse[s]t, mit einem Zu Tritt, des Rechten fusses, nach seiner Rechten brust zue, wie du In

dieser nachfolgender figur mit der Ziffer 2 verzeichnet sihest

’Kun toinen on terä pitkänä sinua kohti, sido hänen teränsä sisäpuolelta, kuten näet seuraavassa, numerolla 1 merkityssä kuvassa vasemmalla puolella. Heti kun hän ohittaa teräsi alakautta, pidä silmällä tempoa, jona hän suorittaa kierron, ja pistä terssillä ulkopuolella hänen puolivahvansa yli hänen rintaansa astuen oikealla jalalla eteenpäin, kuten näet seuraavassa, numerolla 2 merkityssä kuvassa.’ Puolivahva eli halbe Stercke viittaa terän kolmanteen neljännekseen eli tertiaan.

Tekstikappaleet ja kuvat muodostavat edellä käsitellyn kaltaisia otsikoituja kokonaisuuksia. Tavallisesti otsikoista käy yksityiskohtaisesti ilmi, mitä tekstissä käsitellään: *Volgen nhun etliche Lectiones aus der prima quartia* (74, ’nyt seuraa muutamia oppitunteja ensimmäisestä varoasennosta’), *Volgen nhun etliche stuecke in Welchem du die Lincke handt gebrauchen sollest* (103, ’nyt seuraa muutamia kappaleita, joissa sinun tulee käyttää vasenta kättä’) ja *Volget nhun Wie du die Schnidt nach den schenckeln Gebrauchen solst* (374, ’nyt seuraa, miten sinun tulee käyttää leikkausta kohti jalkoja’). Kuvaavia otsikoita seuraa vaihtelevia määriä sellaisia tapauksia kuin *Auf eine Andere Artt* (‘toisella tavalla’) ja *Ein ander Stuecke* (‘toinen kappale’).

Teos jakaantuu sisältönsä puolesta kolmeen osaan. Ensimmäinen käsittelee muun muassa sidontoja, kiertoja ja valehyökkäyksiä (1–333), toinen erilaisia lyöntejä (334–536) ja kolmas hyökkäämistä liikkeestä asettumatta varoasentoon (*caminieren*, 537–736). Ensimmäisen osan viimeisen sivu on jätetty lähes täysin tyhjäksi, kolmatta osaa edeltää kokonaan tyhjä sivu.

Käsikirjoituksen sisältö muistuttaa silmiinpistävästi edellä mainittuja Heußlerin 1617 ja Schöfferin vuonna 1620 ilmestyneiden teosten pelkkää rapiiria käsitteleviä osia. Toisin kuin käsikirjoitus, molempien painettujen teosten alussa sentään selitetään hieman italialaista terminologiaa ja käydään läpi neljä varoasentoa tekstein ja kuvin, ja Heußlerin kirjassa on jopa kopio Capoferron

syöksyä koskevasta selostuksesta (wie man ein langen stoß thun soll, 'miten tehdään pitkä pisto'). Käsikirjoituksen teksti ei muutenkaan täysin vastaa kumpaakaan painetuista kirjoista: Schöfferin kirjassa on 809 tekstikappaleita ja 321 kuvaa, kun taas Heußlerilla tekstikappaleita on yhteensä 502, ja niiden numerointi alkaa alusta osan vaihtuessa. Kuvien numerointi tai numeroimattomuus on Heußlerilla täysin epäjohdonmukaista, eikä teksti viittaakaan kuviin numeroilla kuten Schöfffer ja käsikirjoitus. Toinen kuviin liittyvä erottava tekijä on, että Heußlerin kuvissa puheena oleva hahmo on merkitty kirjaimella, kun taas Schöfffer ja käsikirjoitus viittaavat siihen, kummanpuoleisesta hahmosta on kyse. Schöffferin hahmot ovat Fabrisin teoksen tapaan alasti, Heußlerilla taas hahmojen puettuus vaihtelee, mikä johtunee hänen käyttämiensä lähdeostosten vaihtelevista käytännöistä; myös käsikirjoituksen hahmot ovat välillä alasti, välillä puettuja, mutta vaihtelu ei vastaa Heußleria.

Koska käsikirjoituksen osat ovat samassa järjestyksessä kuin Schöffferillä ja kappaleiden määrät vastaavat toisiaan paremmin kuin verrattuna Heußleriin, on alustavasti oletettava, että sekä käsikirjoitus että Schöfffer ammentavat yhteisestä lähteestä. Tekstikappaleiden ja kuvien numeroinnissa tapahtuneet virheet kielinevät siitä, että numerointi on luotu käsikirjoitusta työstettäessä eikä kopioitu suoraan valmiista mallista.

Lopuksi

Tässä esitellyn teoksen sisällön tarkempi suhde muuhun painettuun ja käsin kirjoitettuun miekkailukirjallisuuteen selviää vain tarkemman vertailevan tutkimuksen kautta. Vaikutteiden ottaminen ja suoranainen kopioiminen kertovat teosten luettavuudesta sekä siitä, mitä eri aikoina on pidetty tärkeänä: Johann Joachim Hynitsch ottaa suoraan kantaa tähän ilmoittaessaan jättäneensä Fabris-käännöksestään pois tikaria ja viittaa käsittelevät osat, ja tässä käsitelty käsikirjoituskin kielii jo samanlaisesta suuntauksesta käsitellessään pelk-

kää rapiiria.

Sisällön osalta on huomattava, että yhtäläisyydet miekkailutekniikassa ja terminologiassa eivät lähtökohtaisesti välttämättä kerro mitään juuri kirjallisesta vaikutuksesta vaan lähinnä käsitellyn miekkailuopin leviämisestä, jonka voidaan luonnollisesti olettaa tapahtuneen ensisijaisesti henkilökohtaisen opetuksen kautta. Kirjallisesta yhteydestä kielii kuitenkin esimerkiksi se, että asioita käsitellään samassa järjestyksessä tai samanlaista fraseologiaa käyttäen viitattaessa kuviin ja muuhun teoksen omaan sisältöön.

Kulttuurihistoriallisessa mielessä käsikirjoitus on kiinnostava siltäkin osin, mitä se mahdollisesti kertoo 30-vuotisen sodan aikaisen rapiirin harrastuksesta Suomessa.

Kirjoittaja on tohtorikoulutettava Helsingin yliopistossa

• LÄHDELUETTELO

Käsin kirjoitetut miekkailukirjat

ANONYMI: Eigentliche beschreibung des fechtens ihm Einfachen Rappir. Helsinki, Kansalliskirjasto, E.ö.V.36.

SCHÖFFER, HANS WILHELM: Lectiones auf das einfache rappier, auf rappier und dolch. Kassel, Universitätsbibliothek, 4° Ms. math. 38.

Painetut miekkailu- ja painikirjat:

ANONYMI [Painovuosi puuttuu, n. 1530]: *Der Allten Fechter gründtliche Kunst*. Frankfurt: Christian Egenolff.

ANNYMI [Painovuosi puuttuu]: *Der Altenn Fechter anfangliche Kunst*. Frankfurt: Christian Egenolff.

ANONYMI [Painovuosi puuttuu]: *Fechtbuch. Die Ritterliche Mannliche Kunst und Handarbeyt Fechtens und Kempffens*. Frankfurt: Christian Egenolff.

ANNYMI (1558): *Fechtbuch. Die Ritterliche Mannliche Kunst vnd Handarbeyt Fechtens vnd Kempffens*. Frankfurt: Christian Egenolffin perilliset.

AGOCCHIE, GIOVANNI DALL' (1572): *Del Arte di scrimia*. Venetsia: G. Tamborino.

AGRIPPA, CAMILLO (1553): *Trattato di Scienza d'arme*. Roma: Antonio Blado.

CAPOFERRO, RIDOLFO (1610): *Gran Simulacro dell'Arte e dell'Uso della Scherma*. Siena: Saluestro Marchetti e Camillo Turi.

FABRIS, SALVATOR (1606): *Sienza e pratica d'Arme*. Kööpen-